

Nurettin Topçu'nun Türk Sosyolojisindeki Yeri Üzerine

Köksal ALVER*

Giriş

NURETTİN TOPÇU, bir fikir adamı olarak insan ve topluma dönük yakıcı sorular sormuş ve bu sorulara cevaplar vermeye çalışmıştır. İnsan ve toplum sorunlarıyla yüzleşmiştir. Türk toplumunun temel sorunlarıyla ilgili toplumsal/sosyolojik analizlerini sergileyen bir külliyat oluşturacak onlarca yazı kaleme almıştır. Temel toplum kurumlarıyla ilgili görüş ve önerilerini bir sosyolog bakışıyla dile getirmiştir. Hem sosyoloji ile bizzat ilgili olması, hem de sosyolojik bir bakışla toplum sorunlarını tartışmış edilmesini *meslekten sosyolog* olmamasına karşın onun Türk sosyolojisine dâhil olmasını gerektirmektedir. Çünkü o öncelikle sosyoloji içinden konuşmayı önemsemiştir. Sosyoloji üzerine düşünmüş, bizzat sosyolojinin kendisini sorunsallaştırmıştır. Sosyolojik kavramları tartışmış, bu kavramlara yeni açılımlar getirmeyi denemiştir.

Bu makale, Topçu'nun Türk sosyolojisindeki yerinin belirlenmesine dair bir girizgâh olma niyetini taşımaktadır. Onun Türk sosyolojisi özelinde nereye oturduğuna ve nasıl bir açılım ortaya koyduğuna ilişkin kimi yargıları/gözlemleri ihtiva eden bu makale, bir hakemlik rolüne soyunmamaktadır. Topçu'nun Türk sosyolojisindeki yeri, kaleme aldığı eserlerle zaten belirginlik kazanmıştır. Dolayısıyla bu makale onun konumunu belirleme iddiasından uzaktır. Yapılan şey, kendi bakış açımızdan Topçu'nun Türk sosyolojisindeki yerine ilişkin kimi tespitlerde bulunmaktır. Bu tespitlerin ortaya çıkmasına yön veren ise hem Topçu'nun yazdıkları ve biyografisindeki ayrıntılar, hem de onun üzerine yazılan yazıların oluşturduğu zengin literatürdür.¹

* Yard. Doç. Dr., Selçuk Üniversitesi Sosyoloji Bölümü.

1 Topçu'nun Türk sosyolojisindeki yerine ilişkin kimi gözlemler etrafında oluşan bu makalede Topçu hakkında bir literatür/bibliyografya sunmayı düşünmedik. Ancak daha önce yapılmış çalışmaları burada zikretmek yerinde olacaktır. Topçu'nun bizzat kendisinin kaleme aldığı yazıların ayrıntılı bir dökümü, kitaplarının yayın tarihi ve içerikleri için bkz. İsmail Kara, "Nurettin Topçu Bibliyografyası I", *Hece*, Ocak 2006, sy. 109. Topçu hakkındaki literatür için bkz. Yusuf Turan Günaydın, "Nurettin Topçu Bibliyografyası II", *Hece*, Ocak 2006, sy. 109.

Sosyoloji Karşısında Nurettin Topçu

Sosyoloji karşısında Topçu'yu birkaç açıdan değerlendirmek mümkün. 'Dışardan' doçentliği kazanmasına karşın üniversitede ders verme imkânı bulmadığından uzun yıllar liselerde sosyoloji ve felsefe hocalığı yapmış olan Topçu, belki 'meslekten sosyolog' değildir ancak bir meslek olarak sosyoloji hocalığını ciddiyetle sürdürmüştür. Eğer herhangi bir üniversitede yer bulmuş olsaydı, kuşkusuz sosyolojiye katkısı çok daha farklı boyutlarda olabilirdi. Sosyoloji hocalığının yanı sıra sosyoloji ders kitabı kaleme almış olması da ayrıca vurgulanmalıdır. Çünkü söz konusu ders kitabında Topçu, enine boyuna sosyolojiyi ve sosyolojinin çeşitli meselelerini kendi bakış açısından irdelemektedir. Kitap yazmış bir hoca olarak, sosyoloji karşısındaki tutumunu açıkça ortaya koymuştur. Sosyoloji hocalığının ve ders kitabının yanı sıra sosyoloji üzerine düşünmüş olması da ayrıca dikkate değer bir husustur.² Bütün bu önemli hususlar onun doğrudan sosyoloji içinde görülmesini gerekli kılmaktadır. Ayrıca sosyolojiye yaklaşımı ve toplumsal olayları/olguları değerlendirme bakımından sosyolojinin ve özelde Türk sosyolojisinin nasıl bir seyir takip etmesi gerektiğine ilişkin kimi ipuçları taşımaktadır.

Sosyoloji karşısında Topçu'nun tutumu elbette en net çizgileriyle *Sosyoloji*³ başlıklı çalışmasında belirginlik kazanmaktadır. Kitabın içeriğine geçmeden önce genel bir izlenimle eser hakkında bazı tespitlerde bulunmak yerinde olacaktır. Kitap, yazıldığı dönemin sosyolojiye bakışını göstermesi ve dönemin sosyolojik ilgilerini sergilemesi açısından önemlidir. Ancak aradan uzun bir zamanın geçmesinden ötürü, bugünden bakıldığında bir sosyolojiye giriş kitabı için kimi yönleriyle eskimiş bir içeriğe sahiptir. En azından artık sosyolojiye giriş kitaplarının içeriğine dâhil olmayan bazı konuları enine boyuna tartıştığı görülmektedir. Bugünün sosyolojik düşüncesinde bir anlamda aşılmış olan yahut artık konuşulmayan hususların derinlemesine tartışıldığı gözlenmektedir. Örneğin, toplumların evrimi, ilkel cemiyet-medeni cemiyet gibi ayrımlar, top- rağa yerleşme, korporasyonlar, faşizm, komünizm, milliyetçilik, liberalizm gibi

2 Topçu'nun Türk sosyolojisindeki yeri, sosyolojik görüşleri ve sosyolojiye yaklaşımına ilişkin birkaç yazı anılabilir. Bu yazılarda onun sosyolojik görüşleri ve sosyolojik bakışı ayrıntılı bir şekilde tahlil edildiği gibi aynı zamanda Türk sosyolojisinde 'eleştirel sosyoloji' yaklaşımına örnek teşkil etmesi de vurgulanmaktadır. Bu hususlar hakkında bkz. H. Bayram Kaçmazoğlu, "Nurettin Topçu'nun Sosyolojik Görüşleri", *Türk Sosyoloji Tarihi Üzerine Araştırmalar*, İstanbul: Birey Yay., 1999; Ergün Yıldırım, "Türkiye'de Sosyoloji Tasavvurunun Eleştirisi", *Dergah*, Aralık 1998, sy. 106; Ali Osman Gündoğan, "Nurettin Topçu ve Sosyoloji", *Sorgulanan Sosyoloji*, M. Çağatay Özdemir (der.), Ankara: Eylül Yay., Ergün Yıldırım, "Nurettin Topçu'da Sosyolojik Tahayyül: Yerli Eleştirel Sosyal Teori", *Hece*, Ocak 2006, sy. 109. Ayrıca Topçu'nun bilgi ve bilime ilişkin düşünceleri için bkz. İhsan Fazlıoğlu, "Nurettin Topçu'da Bilgi ve Bilim Sorunu", *Dergah*, Ağustos 1999, sy. 114.

3 Nurettin Topçu, *Sosyoloji*, İstanbul: Dergah Yay., 2001. Bu eser *Toplumbilim* adıyla ilk defa 1940'lı yıllarda, *Sosyoloji* adıyla ise 1950'li yıllarda yayınlanmış ve birkaç baskısı yapılmıştır.

siyasal görüşler/tavırlar bir anlamda dönemin tartışma ortamının esere yansımalarıdır. Günümüzün herhangi bir sosyolojiye giriş kitabında atlanmaması gereken -kent ve kentleşme, tabakalaşma gibi- kimi merkezî konuların ise bu kitapta yer almadığı görülmektedir. Buna karşın belki bir sosyolojiye giriş kitabında değil de başka tür kitaplarda yer alması beklenen daha dar kapsamlı, daha özel konulara (milliyetçilik, faşizm, komünizm ve Türk milliyetçiliği gibi) ise kitapta yer verilmiştir. Kitaba yazıldığı dönemin penceresinden bakmak hem kitabı hakkaniyetli bir şekilde okumaya, hem de metni dönemin tartışma ikliminde değerlendirmeye götürecektir. Aynı şekilde sosyolojiye giriş kitaplarının aslında bir tür sosyolojik düşünce iklimini yansıttığı, siyasal ve toplumsal olaylara verilen cevaplar paralelinde okunabileceğini göstermektedir. Farklı dönemlerde farklı kişilerce yazılmış sosyolojiye giriş kitaplarının karşılaştırmalı bir tahlili, sosyolojik düşünce iklimi açısından ilginç veriler sunacaktır.

Topçu, kitabında mümkün olduğu kadar objektif olmaya ve ele aldığı konuyu tanıtmaya özen göstermektedir. Ancak bir fikir adamı olmasından dolayı öznel yargılarını da belirtmekten geri durmamaktadır. Özellikle milliyetçilik, demokrasi, laiklik, sanat gibi konularda alabildiğine rahat ve öznel davrandığı gözlenmektedir. Bu yönüyle bir fikir adamının sosyolojiye bakışı olarak görülecek kitabın, Türk sosyolojisinde ve sosyoloji kitapları arasında özel bir yere oturduğu söylenebilir. Bir anlamda sosyolojinin katı didaktizm ve çerçeveden daha şümüllü, daha kuşatıcı ve daha da insana dokunan bir dili bulmasının gereğini hatırlatmaktadır. Sosyoloji kitaplarında görülen üstten bakış, belirleme, tanımlama tavrının bu kitapta en asgari düzeyde olduğu görülmektedir. Bu da, bir deneme tadında okunan kitabın, sadece kürsüye sıkışıp kalmış zihinlerin çok ötesinde bir zihne sahip bir kişinin kaleminden çıktığını belgelemektedir. Neden sosyoloji kitaplarının sadece ders kitabı olarak üniversite öğrencileri tarafından okunduğu, yıl sonunda ikinci el kitap piyasasına devredildiği ve genel entelektüel ortamda bir yankı oluşturmadığına ilişkin de temel soruların ortaya atılmasına yol açmaktadır aynı zamanda.

Sosyoloji kitabının elimizdeki nüshası 12 bölümden oluşuyor. Her bölüm bir üst başlıkla belirlenmiş ve onun içinde alt başlıklar sıralanmış, ayrıca değişik konular alt başlıklar içinde değerlendirilmiştir. Bölüm başlıkları ile konuların kısaca zikredilmesi, şüphesiz kitabın içeriğine ilişkin kimi ipuçları verebilecektir. Bölüm başlıkları ile bu başlıklar altında işlenen konular; sosyal gerçeklik (ferd ve cemiyet, cemiyet nedir, sosyoloji okumanın insana kazandırdığı bilgiler, sosyolojide metod); Sosyolojinin bölümleri (ilkel cemiyetler, klan); Toprağa yerleşme olayı (boy, animizm, mülkiyet fikri); Toprağa yerleşmiş cemiyetlerin evrimi (babaerki aile, tarım ve sanatlar, imparatorluk, derebeylik); İlerlemiş cemiyetler (millet, milliyetçilik, Batı milliyetçiliği, Türkiye’de milliyetçilik); Devlet (eski devlet ve bugünkü devlet anlayışı, liberalizm, sosyalizm, fa-

şizm, komünizm, laiklik, demokrasi); Din hayatı (din, dinin sosyal fonksiyonu); Ailenin yapısı (babalık ocak, modern aile, evlenme-boşanma); Sosyoloji bakımından ahlâk (hukuk ve ceza, milletlerarası hukuk, harbin fayda ve zararları); Teknik ve iktisadi faaliyetlerin kazandığı önem (üretim, işbölümü, iktisadi iştirak kurumları, değişim, değer, fiyat, para, mülkiyet), Medeniyet ve kültür (ilmin sosyal kaynağı, sosyoloji bakımından güzel sanatlar, sanatın sosyal fonksiyonu); Gerçek hakikat ve değer (değer hükmü, gerçek, hakikat, değerlerin sınıflandırılması) gibi alanlardan müteşekkildir. Bütün bu başlık ve kavramların izi takip edildiğinde başta toplumun kendisi olmak üzere toplumla ilgili pek çok önemli konunun açıklanmaya çalışıldığı görülmektedir. Bunun yanında doğrudan sosyolojinin kendisine, alanına ve yöntemine ilişkin belirlemelerin yer alması da dikkat çekmektedir. Sosyoloji kitabının alanı anlatma, tanıtma, açıklama ve değerlendirmeye dönük olduğu gözlenmektedir.

Sociologie kelimesinin ilk defa Auguste Comte tarafından kullanıldığını belirten Topçu, bir cemiyet ilmi olan sosyolojinin konusunun bütünüyle cemiyet olayları olduğunu ifade etmektedir. Bu olayların gerçek yönlerinin bilinmesi için sosyoloji okumanın gerekli olduğuna inanmaktadır. ‘Sosyoloji okumanın insana kazandırdığı bilgiler’ başlığı altında Topçu, şu hususları dile getirmektedir: 1) Sosyoloji hayat hakkındaki bilgileri tamamlayarak daha başarılı şekilde yaşamayı sağlar. ‘Sosyoloji kültürü’ sadece uzmanlara değil herkese gereklidir. Çevreyi ve cemiyeti tanımanın yolu bu kültüre sahip olmaktan geçer. 2) Sosyoloji, insanlığın geçirdiği evrim hakkında fikirler verir ve böylelikle insanı geniş görüşlü yapar. Toplumda ebedi ve değişmez kaideler olmadığından toplum sürekli değişir. ‘Sosyoloji bilgisi’ ve ‘sosyoloji kültürü’ toplumsal değişimin anlaşılmasına yardımcı olur. 3) Cemiyet olayları aynı zamanda tarihin konusu olan olaylardır. Sosyoloji bu olayları tarih ilminden daha farklı anlatmaktadır. Bu olayların sebeplerini izah etmektedir. 4) Sosyoloji, vatandaş olarak daha mükemmel yetişmeyi sağlar. İnsan yaşadığı cemiyetin realitesini iyi tanıdığı nisbette ona hizmetlerde bulunabilir, onu sevebilir ve şuurla bağlanabilir.⁴ Bir yönüyle sosyolojiyle ilk kez tanışan öğrenciye bir sosyoloji rehberi şeklinde okunabilecek bu cümleler, bir başka yönüyle sosyoloji üzerine düşünme olarak da okunabilir. Sadece sosyolojiyi tanımlamakla yetinmeyen Topçu, gerek bu kitabında gerekse diğer kitaplarında sosyoloji üzerine düşünmeyi ve sosyolojiye bir yol belirlemeyi de ihmal etmemiştir.

Sosyolojinin temel konularından biri kuşkusuz toplum meselesidir. Topçu kitabında toplumun oluşumu, dönüşümü, toplum-insan ilişkisi, bir sosyal gerçeklik olarak toplum ve farklı toplum tipleri üzerinde durmaktadır.⁵ Ona göre toplum (cemiyet), kişiyi her taraftan çeviren çevredir; teşkilatlanmış bir insan

4 Nurettin Topçu, *Sosyoloji*, s. 24-26.

5 Nurettin Topçu, *Sosyoloji*, s. 11-23.

topluluğudur. Ancak bu yapı insanların bütününden ibaret değil, ferdi yaşayışın üstünde ve ondan ayrı bir realitedir. Sosyal realite böylece kişilerin hayatından ayrışır, farklılaşır. Sosyal realite hem fizik, hem de biyolojik realiteden büsbütün ayrı, tamamıyla ruhî bir yaşayıştır ve birtakım tasavvurların, duyguların, şuur hallerinin bütünüdür. Bu realiteyi ise sosyal olaylar oluşturmaktadır. Sosyal olayları Durkheim'in şu şekilde tanımladığını dile getirir Topçu: "Ferde nazaran dışta bulunan ve ferdi dışından zorlayan bütün tasavvur ve hareketlerimiz sosyal olaylardır." Dışta oluş, zorlayıcılık ve toplumsal tasavvura bağlılık gibi üç önemli karaktere sahip olan sosyal olayların nasıl açıklanacağı hususu da gene Durkheim'a dayanarak belirlenir. Buna göre bir sosyal olay bir başka sosyal olay ile açıklanabilir ancak.

Toplumsal bir varlık olan insanın toplum dışı kalmasını mümkün görmeyen Topçu, toplum-insan ilişkisinin dengeli bir şekilde kurulmasını teklif etmektedir. Pek çok konuda paralel düşündüğü Durkheim'ın toplum ekseninde düşünmesine, yani topluma ağırlık vermesine ise eleştirel yaklaşmaktadır. Durkheim'ın 'sosyoloji mektebi', toplumun kişi üzerine son derece etkin ve baskıcı olduğunu aksi durumun ise mümkün olmadığını ifade etmektedir. Buna göre kişi mutlak anlamda toplum tarafından belirlenmektedir, kendi tasarrufu bulunmamaktadır. Toplum karşısında kişinin tüm özgürlüğü ve özgünlüğü yok sayılmaktadır. Buna şiddetle karşı çıkan Topçu, böylesi bir tutumun içtimaî determinizm veya kadercilik sistemi olduğunu ifade etmektedir. Ona göre "cemiyet, şahsiyetsiz, kaderci ve taklitçidir, örflerle yaşar, uysallıktan hoşlanır, maddeci ve efsanecidir, kuvvetle korkunun esiridir. Buna karşın kendini bulan ferdi ruh, şahsiyet sahibidir, yaratıcıdır, isyan edicidir ve ahlak değerleriyle yaşar, hakikatler peşinde idealisttir, merhametle aşkın kahramandır."⁶

Topçu'nun toplum olaylarına yaklaşımı ve dünya görüşü itibarıyla hemen hemen karşı tarafta yer aldığı Durkheim'e pek çok konuda referans vermesi ilginç bir durumdur. Diğer yazılarında alabildiğine cepheden saldırdığı Durkheim'dan *Sosyoloji* kitabında fazlasıyla faydalanmakta ve onun yaklaşımlarına dayanarak tanımlamalar yapmaktadır. Bu bir yönüyle çelişkidir. Örneğin 'Sosyolojide Metod' bölümü bütünüyle Durkheimcı bir bakışla yazılmıştır. Durkheim'ın sosyolojik yöntemin ilkelerinden biri olarak gördüğü 'bir sosyal olay ancak başka bir sosyal olay ile açıklanabilir' şeklindeki belirleme, Topçu tarafından aynen kabul edilir. Topçu, başka sosyolojik yöntemlerden söz etmeden bölümü tamamlamaktadır. Yani, bu bölümde de Topçu tarafından sürekli bir 'Yahudi mütefekiri' olduğu ifade edilen Durkheim, büyük bir otorite olarak öne çıkmaktadır. Aynı durum kitabın din hayatı bölümünde de görülür. Dinin sosyal bir kurum olma yönü ve özellikle sosyal fonksiyonları bire bir Durkheim takip edilerek tekraren vurgulanır. Bütün bunlar Durkheim'ın Topçu'nun sos-

6 Nurettin Topçu, "Cemiyetin Ruhu", *Yarıncı Türkiye*, İstanbul: Dergah yay., 1999, s. 34.

yoloji anlayışında ilginç bir yerde durduğunu göstermektedir. Kimi zaman destek aldığı bu isim, çoğu zaman onun eleştirilerinin odağındadır. Topçu'nun sosyoloji karşısındaki tutumunu ele veren pozitivism, sosyolojizm, sosyoloji mektebi gibi anlayışlar ile Ziya Gökalp gibi isimler büyük oranda Durkheim'la bağlantılıdır. Sözü edilen anlayışlar ve isimle kıyasıya mücadeleye girişen Topçu, gerçekte Durkheim ve onun sosyolojik perspektifiyle hesaplaşmaktadır. Bu yönüyle Durkheim, Topçu'nun sosyolojik yaklaşımının anlaşılmasında merkezi bir yerde durmaktadır.

Topçu, 'hakikat düşmanı üç felsefe'den söz ettiği yazısında⁷ özellikle pozitivism ve sosyolojizm eleştiriler yöneltir. Pozitivizmin önde gelen eleştiricilerinden biri olan Topçu'ya göre pozitivism, hakikati sadece duyu, bilim ve deneyde aramaktadır. Deneye dayalı bilim hakikatin tek ölçüsü olma iddiasıyla temayüz etmektedir. Bunun dışındaki kategoriler, bir vehim ve hayal olarak değerlendirilmektedir. Yani inanç, iman ve metafizik bütünüyle insana ilişkin hakikatin belirlenmesinde devre dışı bırakılmaktadır. Topçu, böylesi bir yaklaşımın çok dar ve sığ olduğuna inanır ve bunu kıyasıya eleştirir. Pozitivizme ve dolayısıyla modern sosyolojinin kurucu felsefesine doğrudan karşı çıkmaktadır. Sosyolojinin bakış açısını oluşturan pozitivism, ona 'olgu merkezli düşünme'yi hedef göstermiştir. İnsana ve topluma ilişkin gerçekler ancak olgusal düzeyde açıklanabilir ve anlaşılabilir. Bunun ötesi metafiziktir ve sosyolojinin sınırlarının dışındadır. Pozitivizm ortaya koyduğu yaklaşımın tek hakim paradigma olmasını istemiş ve böylece çoğu zaman bir sosyolojik yaklaşımdan öte bir dünya görüşü olarak da kabul görmüştür. Sosyolojinin ilgisini tek başına belirleme iddiasında olmuştur. Bu yönüyle de süreç içinde yoğun eleştirilere muhatap olmuştur. Türk sosyolojisinde Topçu, pozitivism eleştirisi gerçekleştiren ender sosyologlardan birisidir.

Topçu ayrıca cemiyetin baskınlığı tezini işleyen sosyolojizm tartışmaları etrafında da sosyoloji karşısındaki tutumunu belirginleştirmektedir. Sosyolojizm, hakikati cemiyette aramaktadır, bir anlamda cemiyeti kutsallaştırmaktadır. Bireyin özgürlüğünü ve özgünlüğünü cemiyette eritmektedir. Cemiyet ise sürekli değiştiğinden hakikat de değişen bir mahiyete sahip olmakta, dolayısıyla mutlak hakikatın olmadığı tezi işlenmektedir. Nasıl ki pozitivism hakikati deneye mahkûm ediyorsa, sosyolojizm de cemiyete mahkûm etmektedir. Şahsiyet sahibi, kişiliği olgunlaşmış birey düşüncesine inanan Topçu, sosyolojizmin bireysel iradeyi ortadan kaldırdığını dolayısıyla kabul edilemez olduğunu dile getirmektedir. Toplum ile birey arasında dengeli bir iletişim ortamı önermektedir.

Topçu'nun sosyoloji karşısındaki tutumunu Ziya Gökalp etrafındaki tartışmalarda izlemek mümkündür. Sıkı bir Gökalp muhalifi ve eleştiricisi olan Top-

7 Nurettin Topçu, "Hakikat Düşmanı Üç Felsefe: Pozitivizm-Pragmatizm-Sosyolojizm", *Yarınki Türkiye*, s. 67-72.

çu, onun “derme çatma parçalar halinde Dürkheim gibi bir Yahudi mütefekkirinden adapte ettiği fikirlerle”⁸ iş gördüğünü düşünmektedir. Gökalp eleştirisinde ise sosyolojik yaklaşımı ile milliyetçilik anlayışı öne çıkmaktadır. Gökalp'in pozitivist sosyolojiyi Türkiye'ye uygulaması ve hayali bir milliyetçilik tasarlaması Topçu tarafından ağır bir şekilde eleştirilir.

Toplum Sorunları Karşısında Nurettin Topçu

Topçu'nun Türk sosyolojisindeki yerinin tespiti, aynı zamanda onun toplum sorunları karşısındaki tutumuyla doğrudan ilgilidir. En başta şu söylenmelidir ki, Topçu'nun insan ve toplum sorunları karşısındaki tutumu, modern bilim adamı rolünün çok ötesinde, tümüyle toplum sorunlarıyla hemhal olmuş bir hoca, bir öğretmen, bir fikir adamı rolünü andırmaktadır. Hissiyatını, öfkelerini, eleştirel tutumunu saklamadan, toplumla arasına kapanmaz mesafeler koymadan insan ve toplum sorunlarını değerlendiren Topçu, bu yönüyle bir muzdarip andırır; kendi toplumunun gidişatına bakıp bakıp o gidişata nasıl dur diyeceğini, o gidişatı nasıl çevirebileceğini düşünen bir muzdarip. Toplumun ve asrın 'ızdırabı'nı yüklenen bu zihin ve kalem, belki de bulunduğu yerin, baktığı pencerenin hususiyetinden ötürü sürekli bir çılgılığı andırır.

Topçu'nun biyografisindeki bazı ayrıntılar onun toplum ve insan sorunlarına ne denli yakın durduğunu, neden fildişi kuleden seslenmeyen bir aydın duruşuna sahip olduğunu gösterir. Bu cümleden olmak üzere, onun doktora-sını 'ısyan ahlaki' üzerine vermiş olması kayda değerdir. İsyan eden bir ruhla, sürekli kendini gerçekleştirme, inşa etmeyi ve topluma dönük bir insanın izlerini sürmeyi hedeflemiş bir zihinle donanmış olan Topçu, toplumsal olana ilişkin konuşmaktan ve tavrını belli etmekten geri duramamıştır. İsyan ahlaki adeta onun hayat çemberini/çizgisini belirlemiş ve onu insanla, toplumla yüzleşmeye zorlamıştır. Buna ilave olarak Topçu'nun 'hareket felsefesi'nden beslenmiş olması vurgulanması gereken başka bir noktadır. Hareket felsefesine göre insanın hareketi amaçlıdır ve temelde ruhsal ve bilinçli bir eylemdir. Sıradan reflekslerden yahut içgüdüsel davranışlardan apayrıdır. İnsanın bilerek, isteyerek, kavrayarak ortaya koyduğu amaçlı eylemlerdir. İnsanın kendini oluşturma tarzıdır. Böylesine temel bir görüşten yola çıkan Topçu da ilgi odağına insan ve toplumun hareketini, serüvenini, süreçlerini almıştır. Benimsediği felsefi görüş, onu doğrudan insan ve topluma yönlendirmiştir. Türkiye'nin uzun soluklu ve etkili dergilerinden biri olan *Hareket*'in bizzat Topçu tarafından yayınlanmış olması da ayrıca dikkate değer bir husustur. Dergi ortamı içerisinde belli bir düşünce ve duruşun ortaya konulduğu görülmektedir. Dergi bir mekân olarak bir camiaya ve kümelenmeye işaret etmektedir. Dergi ile birlikte

8 Nurettin Topçu, "Felsefe ve Cemiyet", *Yarımkı Türkiye*, s. 55.

Topçu, ülkenin düşünsel gündeminin içinde yer almış, belli bir siyasal dil ile konuşmuş ve kimi dernekler ortamında faaliyetlere katılmıştır. Dar bir entelektüel muhit ortamında sıkı ilişkiler kurmuştur. Türk siyasal hayatının bir dönemi için açıklayıcı bir hareket olan Anadoluçuluk⁹ akımına dâhil olmuştur. Bütün bu ayrıntılar Topçu'nun toplum sorunlarıyla ilgili olmasının arka planında yer alan dikkate değer hususlardır.¹⁰

Türk sosyolojisinde farklı bir dil olan Topçu, üniversite kürsüsüne ve akademik kariyere sahip olmamanın özgürlüğünü 'özgür bir tay' misali sürekli kuşanabilmiştir. Düşünce dünyasının enginliği ve genişliği belki kısmen buna bağlanabilir. Akademik kariyer sahibi bir sosyolog olsa idi acaba bu külliyat çıkabilir miydi? Yahut böylesine rahat ve coşkun üslupta kimi insanî ve toplumsal

9 Türk düşünce ve siyasal hayatının özgün ve bir o kadar da tartışmalı akımlarından/kavramlarından biri olan Anadoluçuluk, Osmanlı sonrası Türkiye'nin oluşumunda önemli işlevler gören bir yaklaşımdır. Ancak sanıldığı gibi Anadoluçuluk, yekpare/bütüncül bir yaklaşım değildir. Kendi içinde farklı yaklaşım ve tezlere sahiptir. Anadoluçuluk üzerine çoğu makale ve tez düzeyinde birkaç çalışma burada zikredilebilir. Hilmi Ziya Ülken, *Türkiye'de Çağdaş Düşünce Tarihi*, İstanbul: Ülken Yay., 1992; Köksal Alver, "Sosyolojik Açıdan Anadoluçuluk", Yüksek Lisans Tezi, İstanbul: İÜ SBE, 1996; Füsün Üstel, "Türk Milliyetçiliğinde Anadolu Metaforu", *Tarih ve Toplum*, Ocak 1993, sy. 109; Kürşat Demirci, "Türkiye Kimliğine Alternatif Yaklaşımlar: Anadoluçuluk", *Yeni Şafak*, 7-8 Eylül 1995; Mithat Atabay, "Anadoluçuluk", *Modern Türkiye'de Siyasi Düşünce*, c. IV, *Milliyetçilik*, Tanıl Bora (der.), İstanbul: İletişim Yay., 2002. Anadoluçuluk içinde kendine özgü bir dil ve terminoloji kuran Topçu ise bir zirve olarak görülmektedir. Bu hususta bkz. Köksal Alver, "Anadoluçuluk ve Nurettin Topçu", *Hece*, Ocak 2006, sy. 109.

10 Topçu'nun gerek biyografisinde öne çıkan hususlar, gerekse ortaya koyduğu çok yönlü çalışmalar değişik yayınlarda değerlendirilmiştir. Tanıklıklar, hatıralar, anılar kadar onun çalışmalarlarıyla ilgili kimi bilimsel ve edebi yayınlar da Topçu portresinin daha net ortaya konulması açısından büyük bir görev görmüştür. Bu cümleden olmak üzere Topçu ile ilgili birkaç yayın burada zikredilmeyi hak etmektedir. Söz konusu yayınlar Topçu'nun hemen hemen tüm yönlerini görme imkânı sunmaktadır. *Hareket* dergisinin Ocak-Şubat-Mart 1976 tarihli 112. sayısı, *Hece* dergisinin Ocak 2006 tarihli 109. sayısı (Nurettin Topçu Özel Sayısı) süreli yayınlar açısından ilk değerlendirilmesi gereken yayınlardır. Ayrıca Dergâh Yayınları'nca yayınlanan *Nurettin Topçu'ya Armağan* da Topçu portresi açısından hayli önemli bilgileri ihtiva etmektedir.

Topçu'nun portresi kişisel tanıklık açısından şu yayınlarda daha yakinen görülmektedir. İsmail Kara, *Sözü Dilde Hayali Gözde*, İstanbul: Dergah Yay., 2005, s. 26-57; Orhan Okay, "Bir İdealistin Ölümü: Nurettin Topçu", *Silik Fotoğraflar*, İstanbul: Ötügen Yay., 2005; Mustafa Kutlu, "Suya Hasret", *Nurettin Topçu'ya Armağan*, İstanbul: Dergah Yay., 1992; Hüseyin Su, "Bir İsyân Ahlakçısı", *Bir Yağmur Türküsü*, Ankara: Hece Yay., 1999.

Topçu'nun düşünce dünyasını merkeze alan kimi çalışmalar ise onun düşünsel açılımı ve çabasını ortaya koymaktadır. Bu hususta bkz. Süleyman Seyfi Ögün, *Türkiye'de Cemaatçi Milliyetçilik ve Nurettin Topçu*, İstanbul: Dergah Yay., 1992; Baran Dural, *Başkaldırı ve Uyum -Türk Muhafazakarlığı ve Nurettin Topçu-*, İstanbul: Birharf Yay., 2005; Mustafa Kök, *Nurettin Topçu'da Din Felsefesi*, İstanbul: Dergah Yay., 1995; Muhammet Sarıtaş, *Nurettin Topçu'da Sosyo-Pedagojik Yapı*, Ankara: Mesaj Yay., 1986; Hüseyin Karaman, *Nurettin Topçu'da Ahlak Felsefesi*, İstanbul: Dergah Yay., İstanbul, 2000; Fırat Mollaer, *Anadolu Sosyalizmine Bir Katkı*, İstanbul: Dergah Yay., 2007; Ali Osman Gündoğan, "Nurettin Topçu", *Doğu Batı*, 2000, sy. 11.

meseleleri tartışabilir miydi? Bu bir soru olarak ortada durmaktadır. Ne ki o, doçent olmasına karşın üniversiteye alınmamış ve bir fikir ve dava adamı olarak düşünce dünyasında özgün yerini almıştır. Toplum sorunları karşısındaki duyarlılığı ve tutumu bu yönüyle irtibatlı bir şekilde anlaşılacak durumundadır.

Topçu, başta temel toplumsal kurumlar olmak üzere farklı sosyal sorunlara ilişkin görüşler ortaya koymuştur. Yazıları ve külliyatına hızlı bir şekilde göz atıldığında pek çok toplumsal ve insanî sorunun tartışıldığı görülür. Bu külliyyatta din, eğitim, siyaset, aile, iktisat, sanat, ahlak, kültür ve medeniyet, teknoloji, devlet, demokrasi, adalet, milliyetçilik, batılılaşma, vatan gibi temel alanların yanı sıra gündelik hayatın nabzını tutan yahut gündelik siyasetin uygulamalarına ait (seçim meselesi, din adamının görevi, üniversite meselesi, üniversite olayları, toprak reformu, maaş meselesi, şehitlik, gazete, iş hayatı, Yahudi, lise dersleri, din dersleri, muallimin görevleri, siyasi partiler, ilerilik-gerilik, kalkınma, harp vb.) değişik konular da irdelenmektedir. Genel teorik sosyolojiden çok, pratik toplumsal sorunlar ağında ve bugün büyük oranda gazete köşelerinde tartışılan pek çok konu, bir fikir adamının, toplum karşısında kendini ödevli gören bir sosyologun kaleminden çıkmaktadır. Burada çok ince bir çizginin, bir nüansın varlığı dikkat çekmektedir. Bir anlamda sosyolojinin farklı bir ameliye gerçekleştirebilmesine dönük bir açılım olarak görülebilir bu durum. Topçu, genel sosyolojik meseleler, büyük toplumsal sorunlar yumağını sorgularken aynı zamanda bu sorunlardan etkilenecek gündelik hayata yön veren, gündelik hayatı oluşturan meseleleri de gündemine almaktadır. Topluma ve insana dair konuşmanın bir gereği olarak görülebilir bu durum. Yahut toplum ve insandan umudunu kesmeyen, onu sadece incelenecek bir birim olarak görmeyen sosyolojinin bir eylemi şeklinde tanımlanabilir böylesi bir girişim. Hem toplumsal yapının gedikli meselelerine, hem de toplumsal değişimin tüm yüzlerine dönük bir sosyoloji ortaya koyabilmenin bir yolu bulunabilir burada. Kendini sadece teorik sorunlara yahut saha araştırmalarına kapatmayan, sığlaşmayan bir sosyoloji geliştirebilmenin yolunu aralayabilir böylesi bir tutum. Topçu bizzat bunu başarmıştır yahut büyük başarıyla gerçekleştirmiş demek durumunda değiliz. Ancak onun sosyoloji yaklaşımında bu türlü bir açılımın izlerini bulmak mümkün. Topçu'nun Türk sosyolojisine mühim katkılarından, atlanmaması gereken katkılarından biri bu olsa gerektir.

Sonuç

Nurettin Topçu'nun Türk sosyolojisindeki yerini tespit etmeyi amaçlayan bu makale, onun toplumsal sorunlara ve sosyolojinin kendisine ilişkin görüşlerini uzun uzadıya aktarmanın yerine (ki onun görüşleri gerek kendi külliyyatında, gerekse hakkındaki kitap, yazı ve tezlerde tüm ayrıntılarıyla görülebilir), düşünsel çabasının nereye oturacağına ve Türk sosyolojisinde nasıl bir karşılık

oluşturacağına dair bir şeyler söylemeye çalışmıştır. Bir kanaat olarak Topçu'nun Türk sosyolojisinde özgün bir yerinin olduğu hükmü belirginlik kazanmıştır. Onun aynı zamanda Türkiye'de sosyolojik düşüncenin seyri açısından da önemli bir gösterge olduğu görülmüştür. Türk sosyolojisinin hali hazırdaki durumu ve gidişatına dair geliştirilecek bir gözlemde Topçu, atlanmaması gereken bir figür olarak ortadadır. Nasıl bir sosyoloji sorusuna cevap aramada önemli bir duraktır.

Topçu'nun Türk sosyolojisine getirdiği önemli açılımlardan birisi kuşkusuz evrensel olay ve olguların yanında daha önde Türk toplumunun sorunlarının mevzu bahis edilmesi olmuştur. Batı düşünce ve felsefesini yerinde etüd eden ve kendi bakış açısını oluştururken Batılı figürlerden etkilenen Topçu, daha Batı'da eğitimini sürdürürken kendi toplumunun sorunlarıyla ilgili olmayı öncelemiştir. Ana çabası hep Türk toplumunun tarihsel ve güncel sorunlarını kavrayıp açıklamak ve mutlak surette yerli çözümler önermek olmuştur. Sürekli ait olduğu toplumun nabzını tutmuş, içinde yer aldığı faaliyetlerde de hep bunu öne almıştır. Gerek mesleki hayatında gerekse düşünür olarak ortaya koyduğu çalışmalarda ödevli bir kişi olarak ortada durduğu görülmüştür.

Sosyolojinin kendi teorik çatısını sürekli gözden geçirirken aynı zamanda somut toplumsal durumlarla da bağını koparmaması gerektiğine işaret etmiştir. Salt kuramsal çerçeveye yahut üniversite kürsülerine sıkışıp kalmış bir sosyolojinin topluma ne kadar yararlı olacağını sorgulamıştır. Bir bilim adamından ziyade bir fikir adamı olarak konuşan/yazan Topçu; böylece sosyolojinin, aşılmaz ve boğucu tartışmalardan kısmen uzak durup toplumla ve toplumsal sorunlarla daha fazla yüz yüze kalması gerektiğini hatırlatmıştır. Sosyolojiye bir anlamda bir düşünsel/fikri çaba olarak yaklaşmaktadır. Fikirden yoksun saymacaya dönük sosyolojinin toplumsal sorunların gerçek mahiyetini kavramaktan uzak olacağını ima etmiştir. Özellikle fikir yönü git gide kaybolan ama buna karşın rakamlar, projeler ve araştırmalar evrenine kendini iyice kapıran günümüz sosyolojisinin önündeki tehlikelerin neler olabileceğine ilişkin kimi ipuçları ortaya atmıştır. Dolayısıyla gerek kuram, gerekse günün somut meseleleri açısından yaklaşıldığında Topçu'nun Türk sosyolojisine önemli katkılarda bulunduğu/bulunacağı söylenebilir.

About the Place of Nurettin Topçu in Turkish Sociology

Köksal ALVER

Abstract

This article aims to analyze the sociological outlook of Nurettin Topcu, who is one of the most unique figures of the Turkish intellectual world, and his place in Turkish sociology. Referring to some observations about his sociological approaches, the author identifies Topçu as an integral part of Turkish sociology. Although Topçu had majored in philosophy, he produced a significant literature on sociology and social problems. His contributions to the field enable his name to be considered within the frames of Turkish sociology.

Key words: Nurettin Topcu, Sociology, Hareket Journal, Ethics of Rebellion, Positivism.

Nurettin Topçu'nun Türk Sosyolojisindeki Yeri Üzerine

Köksal ALVER

Özet

Bu makalede, Türk düşünce dünyasının özgün isimlerinden Nurettin Topçu'nun sosyolojik bakışı ve Türk sosyolojisindeki konumu değerlendirilmeye çalışılmaktadır. Topçu'nun sosyolojik yaklaşımlarına ilişkin kimi tespit ve gözlemlerde bulunan makale, onun Türk sosyolojisinde atlanmaması gereken bir isim olduğunu dile getirmektedir. Topçu, felsefe eğitimi almış olmasına karşın sosyoloji özelinde ve toplum sorunları çerçevesinde önemli bir literatür ortaya koymuştur. Sosyolojik bir bakış açısına sahip oluşu, sosyoloji üzerine düşünmüş olması onun Türk sosyolojisi içinde değerlendirilmesini gerekli kılmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Nurettin Topçu, Sosyoloji, Hareket Dergisi, İsyah Ahlakı, Pozitivizm.

